

Docentenhandleiding lesbrief Kasteel van Wouw

1. Verantwoording

In 2012 verscheen een boek dat geheel gewijd is aan het kasteel van Wouw. Dat kasteel, haar bewoners en de activiteiten die in en om het kasteel plaatsvonden, hebben eeuwenlang de historie van het dorp Wouw en de regio bepaald. Met name de Nederlandse Opstand (Tachtigjarige Oorlog) had verstrekkende en ingrijpende gevolgen voor Wouw, de omliggende dorpen en de wijde omgeving. Om ook aan kinderen duidelijk te maken wat het belang van het Wouwse kasteel was, is deze lesbrief samen gesteld.

De lesbrief is bestemd voor de groepen 7 en 8 van de basisschool en is bedoeld als aanvulling op de bestaande methodes. De bedoeling is meerledig. De kinderen leren om gebouwen en gebeurtenissen te plaatsen in een groter geheel. Daarnaast wordt de regionale geschiedenis gestimuleerd, doordat een en ander toegelicht wordt tegen de achtergrond van de lokale historie.

De lesbrief bestaat uit vier lessen. In de eerste les wordt de bouw van de oude waterburcht belicht, waarbij begrippen als dwingel en middeleeuwse strijdwapens aan de orde komen. In dit hoofdstuk komt ook de uitbreiding van het kasteel met een fortificatie aan het eind van de vijftiende eeuw aan bod.

In de tweede les wordt de belegering van het kasteel in 1583 aangegepen om, vanuit het standpunt van een twaalfjarig meisje, de verschrikkingen van de oorlogsvoering te laten zien. De leerlingen leren om een prent op details te onderzoeken en te verwoorden wat ze dan aan extra informatie krijgen.

In les drie komt het verval van het kasteel aan de orde en het verdwijnen van alles wat ooit boven de grond te zien was, maar de leerlingen maken ook kennis met de fundamente die nog onder de grond zitten. Het onderzoek naar het Wouwse kasteel is het sluitstuk van dit hoofdstuk.

In les vier gaan de leerlingen op zoek naar verschillen in kleding en schoeisel tussen de zestiende/zeventiende eeuw en onze tijd. Verder komen er vondsten aan de orde die op en rondom de Kasteelweide zijn gedaan. In die les wordt ook een beroep gedaan op de creativiteit van de kinderen met opdrachten om een schatkaart te ontwerpen en om een moderne invulling aan het terrein te geven.

2. De structuur van de lesbrief

a. De lesopbouw

De lessen zijn zodanig opgebouwd dat ze slechts kort geïntroduceerd behoeven te worden. De opdrachten kunnen daarna gezamenlijk of zelfstandig gemaakt worden.

De voorkeur heeft natuurlijk om het gezamenlijk te doen, zodat discussie kan ontstaan over het onderwerp. Dit hangt uiteraard van de leerkracht af en de mate waarin zij/hij zich in de stof heeft verdiept.

Een echte voorbereiding is niet nodig voor de leerkracht al is het wel aan te bevelen om de les tevoren even door te lezen. De antwoorden op de vragen met soms wat opmerkingen staan achter in deze docentenhandleiding.

Voor de extra geïnteresseerde docent hebben we een lijst met literatuur toegevoegd. In het bijzonder het boek dat geschreven is naar aanleiding van het onderzoek in de afgelopen jaren is aanbevelenswaardig. Dit boek is bij de Stichting Kasteel van Wouw te verkrijgen, maar ook via de VVV in de Bergsestraat in Wouw.

b. De doelstellingen

Bij het samenstellen van de lessen is gekeken naar de kerndoelen. Welke kerndoelen aan bod komen, is in onderstaand overzicht weergegeven.

A. Kerndoelen Nederlands – Schriftelijk onderwijs

4 De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.

5 De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen.

B. Kerndoelen Rekenen/wiskunde – Wiskundig inzicht en handelen

24 De leerlingen leren praktische en formele rekenwiskundige problemen op te lossen en redeneringen helder weer te geven.

C. Kerndoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld – Ruimte

47 De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing.

D. Kerndoelen Oriëntatie op jezelf en de wereld – Tijd

51 De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.

52 De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken: jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen en Holocaust; televisie en computer.

E. Kerndoelen kunstzinnige oriëntatie

54 De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

56 De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

c. De werkvormen

Naast het onderwijsleergesprek, bestaan er veel andere werkvormen waarbij de leerlingen zelf in actie kunnen komen. Daardoor wordt de betrokkenheid van de leerlingen met het onderwerp vergroot.

Vandaar dat in de lessen vaak gekozen is voor zelfstandig werken. De lessen kunnen gemakkelijk ingepast worden in een dag- of weektaak, waarbij zaken ook op het internet opgezocht kunnen worden.

3. Informatiebronnen

Voor de docent willen we graag een overzicht geven van de belangrijkste literatuur. Het is overigens beslist niet de bedoeling dat al deze boeken en artikelen gelezen worden, maar voor iemand die iets extra's wil weten is dit een overzicht van de meest gangbare literatuur.

Het boek dat de plaatselijke zaken het uitgebreidst behandelt, is het boek: **Het Kasteel van Wouw** van de hand van Ron Bakx, Gerard Haast, René Hermans en Kees Hoendervangers.

Aarts, B. (1993). *Het kasteel van Wouw*. In Het Brabants kasteel, jaargang 16, jubileumuitgave. Tilburg: Vereniging Vrienden van Brabantse Kastelen.

Aarts, B. (2004). *'tDongeon van Wouw (1556) en zijn betekenis voor de kasteelterminologie*. In Het Brabants kasteel, jaargang 27, nummer 3. Tilburg: Vereniging Vrienden van Brabantse Kastelen.

Berg, Rochus J. van de (1995). *Het verlaten Westbrabantse land (1583-1593)*. In Jaarboek De Ghulden Roos, jaargang 55. Roosendaal: Stichting Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos'.

Delahaye, A. (1975). *Hofmans' vertellingen over de parochie van Wouw*. In Publicaties van het gemeenschappelijk archiveriaat 'Nassau-Brabant'. Zevenbergen: Streekarchiveriaat 'Nassau-Brabant'.

Delahaye, A. (1980). *Wouw in vogelvlucht tussen 1570 en 1813*. In Woide...die Wouda door A. Delahaye, W.A. van Ham en J.H.F. Bos. Wouw: Gemeentebestuur Wouw.

Ham, W.A. van (1972). *Bergen op Zoom belegerd - West-Brabant in nood, 1622*. In Jaarboek De Ghulden Roos. Jaargang 32. Roosendaal: Stichting Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos'.

Ham, W.A. van (1977) *Het doorluchtige huis van Bergen op Zoom*. Zaltbommel: Europese Bibliotheek.

Ham, W.A. van (1979). *Dorp en dorpsleven in Middeleeuws Wouw*. In De Heren XVII van Nassau Brabant. Zevenbergen: Streekarchiveriaat Nassau-Brabant.

Ham, W.A. van (1980). *Wouw in de middeleeuwen*. In Woide...die Wouda door A. Delahaye, W.A. van Ham en J.H.F. Bos. Wouw: Gemeentebestuur Wouw.

Hermans, R. & Schrooyen, K. (2006). *De geheime gang*. In Peer Pap, een Wouwse 'streek'roman. Roosendaal: De Wouwse Drukkerij.

Hermans, R. (1987). *Alarm! De Munstersen komen!* In De Vierschaer, jaargang 5, nummer 4. Wouw: Heemkundekring De Vierschaer.

Hermans, R. (1989). *'Schatzoeken' bij het Wouws kasteel*. In De Vierschaer jaargang 7, nummer 4. Wouw: Heemkundekring De Vierschaer.

Juten, G.C.A. (1921). *'De verdeeling van Breda in 1287'*. In Taxandria jaargang 28. Bergen op Zoom: Gebroeders Juten.

Juten, W.J.F. (1894). *Het voormalig kasteel van Wouw*. In Taxandria jaargang 1. Bergen op Zoom: Jan A.G. Juten.

Juten, W.J.F. (1896). *Birons legertocht in het markiezaat van Bergen op Zoom (1583)*. In: Taxandria jaargang 3. Bergen op Zoom: Jan A.G. Juten.

Renaud, J.G.N. (1950). *Kastelen in Noord-Brabant*. In Brabants Jaarboek. 's-Hertogenbosch: Provinciaal Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant.

Renaud, J.G.N. (1973). *Kastelen in het markiezaat Bergen op Zoom*. In Nederlandse Kastelenstichting. Jaarboek 1973. 's-Gravenhage: Nederlandse Kastelen Stichting.

Sasse van Yssel, A. van (1894). *De overgave van het kasteel van Wouw aan Parma*. In Taxandria 1. Bergen op Zoom: Jan A.G. Juten.

Slootmans, C.J.F. (1943). *Het voormalige kasteel te Wouw*. In Jaarboek De Ghulden Roos jaargang 3. Roosendaal: Stichting Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos'.

Slootmans, C.J.F. (1945). *Jan metten Lippen*. Rotterdam-Antwerpen: Ad. Donker.

Vosters, S.A. (1960). *Een Spaanse soldaat over Roosendaal en Wouw*. In Jaarboek De Ghulden Roos, nummer 20. Roosendaal: Stichting Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos'.

4. Uitwerking van de lessen

Les 1: Hoe het kasteel van Wouw er uit zag

- A. Korte tekst met een kaartje waar de kinderen de Wouwse Kasteelweide kunnen vinden.
- B. *Hoe oud is het kasteel?* Hier wordt geprobeerd om de kinderen enigszins het besef tijd bij te brengen. Dat gebeurt aan de hand van enkele tijdsberekeringen en opdrachten waarbij gerekend moet worden.
- C. In een korte tekst nemen we de kinderen mee naar de oude burcht en komt het begrip *dwingel* aan de orde.
- D. In het vierde deel komen de aanvalswapens uit de middeleeuwen aan bod. Het gaat om de periode waarin kanonnen en geweren nog niet in gebruik waren. Het begint met een kort stukje tekst waarin de wapens benoemd en uitgelegd worden. Het is daarna aan de leerling om de juiste woorden bij de afbeeldingen te plaatsen.
Bij deze opdracht is het mogelijk om een filmpje te laten zien van een gevecht bij een middeleeuws kasteel. Dit filmpje is te vinden op:
http://www.schooltv.nl/beeldbank/clip/20031127_riddersenkastelen02
- E. Met een begrijpend-lezen-tekst met een afbeelding en wat vragen maken de leerlingen kennis met het Wouwse kasteel, nadat het aan het eind van de vijftiende eeuw was uitgebreid tot een fortificatie. Het was toen een schoolvoorbeeld van een fortificatie met

hoektorens van steen en een omwalling van aarde. Het genoot bekendheid in heel Europa.

- F. Om de leerling te laten zien hoe de bouw van een fortificatie in zijn werk ging en hoeveel mensen er nodig waren, is in een leesstukje wat informatie gegeven. U kunt de leerlingen er opmerkzaam op maken dat er in die tijd nog geen machines waren die de stenen vorm gaven. Het was allemaal handwerk en veel vrouwen en kinderen waren hier bij betrokken. Kinderarbeid was in die tijd nog heel normaal. De meeste leeftijdsgenootjes van de leerlingen gingen al niet meer naar school en moesten werken. Soms maakten ze dagen van wel zestien uur! Aan de hand van een foto moeten daarna wat opdrachten worden uitgevoerd.
- G. Met een korte tekst en twee afbeeldingen krijgen de kinderen een beeld van het hakken van de 'witte steen'. Die werden van een steenhouwersmerk voorzien en van merken om ze bij het kasteel van Wouw weer op de juiste plaats te krijgen. Als iets niet precies paste, werd dat ter plekke aangepast. Er was dus zelfs in die tijd al sprake van prefab.
- H. Het laatste onderdeel van deze eerste les is een opdracht over de werklieden die aan het kasteel hebben gewerkt. De leerlingen moeten nadenken over welke mensen er beslist niet aan het Wouwse kasteel hebben gewerkt.

Les 2: Oorlogen bij het kasteel

- A. Een leesverhaal over een meisje van twaalf jaar dat vanuit kindperspectief over de belegering en inname van het kasteel van Wouw vertelt. Misschien is een korte instructie nodig waarin wordt aangegeven dat het kasteel van Wouw nu eens door de Staatse troepen, dan weer door de Spaanse troepen werd veroverd. Daarbij werd niet altijd gevochten. Beide legers hadden veel huursoldaten: Duitsers, Walen, Zwitsers, Fransen en Italianen. Als die geen soldij kregen, schroomden ze niet om het kasteel te verkopen aan de vijand. Verder was het zo dat huursoldaten vaak mochten vertrekken zonder dat hen iets werd aangedaan. Burgers en boeren die bescherming hadden gezocht in een kasteel, konden zich vrijkopen tegen een fikse geldsom of dienst nemen in het leger.
- B. Daarna volgen opdrachten in de vorm van meerkeuzevragen die zelfstandig verwerkt kunnen worden.
- C. De prent uit 1583 waarop het beleg op 9 en 10 mei van het kasteel van Wouw te zien is, kunnen de leerlingen eerst bekijken. Misschien kunnen ze vertellen wat ze precies zien. Vaak zullen ze niet op details letten. Vandaar dat op de daarop volgende pagina's details uit de prenten worden getoond. Met meerkeuzevragen moeten de kinderen tot een juiste oplossing komen. Daarbij is het goed om de leerlingen hun antwoord te laten beredeneren. Een kogel weegt bijvoorbeeld 20 kilogram. Zou het logisch zijn dat één persoon 80 kilo optilt?
- D. Bij het onderwerp 'verval van het kasteel' kunnen de leerlingen opnieuw een oude prent bekijken. Op die prent is de oude burcht al grotendeels verdwenen en staan van de voorpoort nog twee stukken overeind. Op de achtergrond is de achterste toren, die

omgebouwd is tot kasteelwoning, nog te zien en tussen de twee overblijfselen van de voorpoort zie je de kasteelboerderij.

Bij deze prent zijn weer twee meerkeuzevragen gemaakt.

- E. De laatste uitsnede uit de prent is aanleiding om met kinderen over speelgoed te beginnen. De leerlingen kunnen dan alleen, in groepjes of tijdens een onderwijsleergesprek discussiëren over spelletjes van vroeger en nu.

Uit een lijst moeten ze wegstrepen welke spelen er zeker niet waren in de zeventiende eeuw. Om enkele van die oude spelen uit te leggen is een bladzijde met informatie toegevoegd. Het snorrebot met een touwtje en een knoop zou gemakkelijk zelf gemaakt kunnen worden. Misschien iets voor een handvaardigheidsles, al zullen de meeste kinderen daar niet erg lang mee bezig zijn.

Les 3: Het kasteel tussen 1700 en nu

- A. We gaan nu kijken wat er met het kasteel gebeurde in de periode tussen de tweede helft van de zestiende eeuw en nu. Dat begint met een meerkeuzevraag over het verval in die periode, waarbij de leerlingen moeten beredeneren hoe dat verval plaatsvond.
- B. Bij opdracht 1 is een prent afgedrukt, waar de leerlingen mee aan de slag moeten. Onder de prent staat de tekst: 'Kasteel en school te Wouw. A.S. fec. 1741'. A.S. is de tekenaar Aart Schouman. Fec. staat voor fecit (= Latijn voor gemaakt). De tekening werd dus in 1741 gemaakt. Dit zal de leerkracht even toe moeten lichten. Het gebouw op de tekening werd rond 1800 afgebroken, waarschijnlijk in opdracht van de Fransen die toen 'baas' waren in ons land.
- C. *Het gebouw verdwijnt.* Bij onderdeel A is een kaartje afgedrukt uit een oud boek. Alleen de boerderij en de vervallen kasteelwoning staan daarop afgebeeld. Er is geen sprake van een moderne kaart waardoor de legenda ontbreekt. Toch is het een zeer nauwkeurige kaart gemaakt door de bekende landmeter Adan afkomstig uit Wouw. In die tijd werd gemeten met kettingen en ondanks de primitieve meetinstrumenten, waren de uitkomsten van die metingen erg nauwkeurig en werden uitstekende kaarten getekend. U kunt hier vertellen dat de weg, die rechts om het terrein loopt, vroeger aan de Hazelaar uit kwam. Verder zijn de vier hoektorens en de oude burcht als cirkels ingetekend. Die waren grotendeels verdwenen en er staken alleen nog wat stompjes muren boven de grond.
- D. De opgravingen in 1934 waren eigenlijk geen opgravingen. De bedoeling was om de fundamenteën uit de grond te halen, zodat de eigenaar van het terrein er akkerland van kon maken. De opbrengst van akkerland was voor een boer hoger dan weiland dat alleen gebruikt kon worden om er koeien op te laten grazen of er hooi van af te halen. De leerlingen krijgen enkele foto's te zien die in 1934 gemaakt werden door een ambtenaar van Monumentenzorg. Met een stukje tekst wordt aangegeven wat er in 1934 gebeurde. Toen was het crisis en veel mensen verloren hun werk. In het kader van de werkverschaffing werden mensen gedwongen om voor hun uitkering te gaan werken. In die periode werd de Smalle Beek rechtgetrokken. Vóór die tijd meanderde die door het beekdal.

- E. Het onderzoek in de 21ste eeuw is vrij moeilijk te begrijpen voor kinderen. Tijdens de excursie, die altijd aangevraagd kan worden bij de Stichting Kasteel van Wouw, wordt hier meer over verteld en kan het gereedschap getoond worden waarmee het onderzoek op de kasteelweide werd uitgevoerd.
In deze lesbrief is dit in een leesstukje verwerkt. Daarbij is het handig als de leerkracht uitlegt wat er gedaan is aan de hand van de foto's die op deze pagina's zijn afgedrukt. Bij dit onderdeel staat een aantal beweringen. Door logisch te redeneren, zouden de leerlingen de antwoorden op de juiste manier moeten kunnen interpreteren. Deze opdracht kan ook als groepsopdracht uitgevoerd worden.
- F. Het stukje over nog meer onderzoek is bedoeld als leesstukje. Op de foto is een quad te zien die een soort slee voorttrekt waarmee radarmetingen worden gedaan. Voor kinderen is dit een moeilijk onderdeel. Een afdruk van zo'n meting geeft wel een indruk, maar alleen voor mensen die dagelijks met dit soort metingen werken, is duidelijk te zien wat er precies in de grond zit.
- G. Tenslotte een stuk met tekst uit het archief geschreven in oud-Nederlands met daaronder de transcriptie. Voor kinderen zal het mogelijk interessant zijn om te kijken naar het schrift en om het te ontcijferen. Ze zullen moeite hebben om er iets van te maken. Het verdient aandacht om ze er op te wijzen dat het lezen van oud schrift geleerd kan worden en dat door veel teksten door te nemen het steeds gemakkelijker wordt om het te lezen. Aan de hand van de tekst wordt gevraagd om een woord uit het oud-Nederlands te vertalen naar het modern Nederlands. Met wat redeneren moet dit geen problemen opleveren.

Les 4: Kleding, vondsten en een schatkaart

- A. Deze les begint met een stuk over de kleding uit de tijd toen het kasteel de glorietijd beleefde. Dit hoofdstuk kan naadloos aansluiten op een bestaande methode waarin de middeleeuwen en de kleding worden behandeld.
Kinderen moeten er van doordrongen zijn dat er groot verschil was tussen de kleding van rijke en arme mensen. Dat proberen we in het eerst deel van de les met een stukje tekst uit te leggen. Wijs er op dat de gecursiveerde woorden gebruikt moeten worden bij het invullen van opdracht 1.
- B. In het tweede leesstukje worden wat kledingstukken genoemd die door de gegoede burgerij gedragen werden. Ze waren overigens niet altijd even handig. Op internet zijn nog de nodige andere kledingstukken te vinden, zoals kaproen.
In die tijd hadden de mensen niet de beschikking over alle stoffen die wij nu kennen. In opdracht 2 wordt gevraagd om een rood kruis te zetten voor de stoffen die de mensen in de middeleeuwen niet kenden. Het is mogelijk om een onderwijsleergesprek aan dit onderdeel te wijden.
- C. Naast kleding komen ook de schoenen aan bod. De middeleeuwse schoenen hadden nog geen stevige leren zolen, daardoor sleten die erg snel. Door een houten zool of een soort klomp (trip) werd slijtage tegengegaan. In de kasteelrekeningen staan bedragen voor de aanschaf van schoenen per dozijn bedoeld voor één en dezelfde persoon. Daaruit blijkt dat de schoenen inderdaad erg aan slijtage onderhevig waren. Het gaat

daarbij wel om kasteelbewoners. Gewone arbeiders en boeren kochten beslist geen twaalf paar schoenen tegelijkertijd.

Het invullen van opdracht 3 zou geen grote problemen op moeten leveren.

- D. De vraag wanneer uitvindingen werden gedaan, lijkt simpel, maar is dat beslist niet. Via internet (wikipedia) kunnen de kinderen op zoek gaan naar de jaartallen, die horen bij de genoemde uitvindingen. Daarbij zullen best afwijkende uitkomsten worden gevonden, want soms staat vermeld wanneer de uitvinding is gedaan, dan weer wanneer het patent werd aangevraagd of wanneer de eerste fabriek werd gebouwd.
- E. Het stukje over vondsten is voor kinderen interessant. Wij hebben dat bewust beperkt gehouden, omdat er heel veel is gevonden op en rondom de kasteelweide. Kogels, stenen, speelgoed en munten hebben we er uitgelicht. Het speelgoed grijpt terug op wat in een eerdere les is besproken.
- F. Tenslotte hebben we twee creatieve opdrachten om de cyclus af te sluiten. De eerste opdracht bestaat uit het tekenen van een schatkaart. Waar ligt de schat verborgen op de Kasteelweide en hoe kan die gevonden worden? Maak de kinderen er op opmerkzaam dat het niet te eenvoudig moet zijn om de schat te vinden, want anders gaat een ander er misschien mee vandoor!
De tweede opdracht vraagt om een ontwerp te maken van de Kasteelweide. Wat zouden kinderen er weg willen zetten, zonder dat het een pretpark of een complete speeltuin wordt. Liefst natuurlijk een ontwerp dat een relatie heeft met het vroegere kasteel. Dat ontwerp mag best ingeleverd worden. In de toekomst wil de Stichting Kasteel van Wouw samen met de gemeente en de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed het terrein namelijk opnieuw inrichten. Dus misschien komt er iets in van de jeugdige ontwerpers!?

Excursie

Als extra les kan een excursie gemaakt worden naar het kasteelterrein. Voor deze wandeling met uitleg moet zeker een uur tot anderhalf uur uitgetrokken worden. Een uitstap met een gids kan aangevraagd worden via info@kasteelvanwouw.nl.

5. Vragen en opdrachten

Les 1: Hoe het kasteel van Wouw er uit zag

Opdracht 1:

De eerste vijf opdrachten zijn persoonlijk.

Een eeuw is **100** jaar.

De volgende antwoorden zijn afhankelijk van het jaar waarin ze worden ingevuld. Hier is uitgegaan van het jaar **2014**.

Het jaar 1900 is **114** jaar geleden.

Het jaar 1800 is **214** jaar geleden.

Het jaar 1600 is **414** jaar geleden.

Het jaar 1492 is **522** jaar geleden.

Het jaar 1250 is **764** jaar geleden.

Opdracht 2:

De lijn kan vanaf de onderste brug met het woord 'vijand' zowel links- als rechtsom getekend worden. Het hele stuk over de groene gordel moet rood getekend zijn, want daar kunnen de verdedigers gemakkelijk de vijand beschieten en bekogelen.

Opdracht 3:

1. goedendag
2. kruisboog
3. strijdbijl
4. strijdvlegel
5. morgenster

Opdracht 4:

1. voorpoort
2. aarden wal(len)
3. hoektoren(s)
4. gracht
5. oude burcht
6. boomgaard

Opdracht 5:

- G. **14** vrouwen (Voor de rij staan twee wat oudere kinderen die eventueel als vrouwen meegerekende zouden kunnen worden. Dan zijn het er **16**.)
- B. **7** kinderen (Of **5** als de twee grote meisjes niet worden meegeteld.)
- C. In een pakket liggen **168** stenen.
- D. De vrouw draagt **13½** kilo.
- E. Er waren **30** karren nodig.

Opdracht 6:

Doorstrepen:

3. elektricien
5. gasfitter
10. pijpenlasser
12. telefoonmonteur

Les 2: Oorlogen bij het kasteel

Opdracht 1:

- A. b. Twaalf jaar
- B. c. Italië
- C. a. Oudenbosch
- D. c. Die werd onthoofd.
- E. b. Ze kwamen na 11 jaar terug.

Opdracht 2:

- A. c. Brood
- B. c. Hij is gewond
- C. a. De aanvoerder van het leger.
- D. c. Het buskruit om de kanonskogels af te schieten.

Opdracht 3:

- A. b. Dat is de kasteelboerderij.
- B. a. Het zijn spelende kinderen met een hond.

Opdracht 4:**Doorstrepen:**

- a. stratego
- c. packman (sommige kinderen zullen dat computerspel al niet meer kennen!)
- h. spelen met lego
- j. monopoly
- k. drie-op-een-rij
- m. elektro
- p. paymobil

Les 3: Het kasteel tussen 1700 en nu**Opdracht 0:**

Het goede antwoord is b. De stenen werden verkocht en gebruikt om huizen en schuren te bouwen. (Het antwoord c is ook mogelijk, maar dat werd waarschijnlijk minder gedaan)

Opdracht 1:

- A. De tekening werd gemaakt in het jaar **1741**.
- B. Het gaat volgens het onderschrift ook om een **school**.
- C. Ze zijn iets aan het **slijpen** met een **slijpsteen**.

Opdracht 2:

- A. b. Daar lagen vroeger de vier hoektorens.
- B. a. Dat is de beek die door de gracht liep, want de gracht lag toen al bijna droog.
- C. De tekening klopt. Je ziet heel veel details. De vier hoektorens, de plaats van de oude burcht, de vijver die een deel is van de binnengracht, de buitengracht die gedeeltelijk gedempt is, de beek en de weg rond het terrein die naar de Hazelaar liep.

Opdracht 3:

- A. De muren kunnen niet gemakkelijk gesloopt worden. Het gereedschap was niet bepaald geschikt om oude muren weg te breken. De mannen waren bovendien niet erg gemotiveerd, omdat ze maar een kleine uitkering kregen en verplicht moesten werken om voor die uitkering in aanmerking te komen.
- B. a. Ze zaten niet in de weg, want ze zitten in de oever van de beek.
- C. c. Als rijplanken voor de kruitwagens, zodat de werklieden minder kracht hoefden te zetten.

Opdracht 4:

- 1. Ja
- 2. Nee
- 3. Ja (zeker als de boor verlengd is tot vijf meter)
- 4. Ja
- 5. Nee
- 6. Ja

- 7. Ja
- 8. Nee

Opdracht 5:

aprille = april	torre	= toren
XXIII = 24	fonderen	= funderen (fundering aanleggen)
weeg = weg	leijdt	= ligt

Merk bij de Romeinse cijfers op dat IV ook 4 kan zijn, maar dat dit in die tijd niet standaard gebruikt werd.

Voor de volledigheid hier nog even de tekst 'vertaald' naar modern Nederlands:

'Steven de timmerman die in Steenberg wohnt, heeft in april met zijn knechten 24 dagen hout verwerkt om de fundering te maken van de toren die aan de weg ligt die van de Hille komt...'

Les 4: Kleding, vondsten en een schatkaart

Opdracht 1:

- 1. Braies
- 2. Beenlingen
- 3. Chainse
- 4. Cotte

Opdracht 2:

Er komt een rood kruis voor: nylon (panty's), rubber, plastic en polyester.

Opdracht 3:

Er komt een V bij: 1. Koeiemuil, 2. Tootschoen en 5. Trip
Er komt een N bij: 3. Schoen met blokhak, 4. Crocs en 6. Uggs

Opdracht 4:

- 1. Elastiek - 1845
- 2. Klittenband - 1951
- 3. Spijkerbroek - 1873
- 4. Ritssluiting - 1893
- 5. Nylons - 1937
- 6. Fleece - 1979

Bij deze vraag kunnen, bij zoeken op internet, mogelijk wat afwijkende jaartallen gevonden worden, want niet alle sites zijn het er over eens. Wij hebben in de meeste gevallen wikipedia aangehouden al is die internetencyclopedie natuurlijk niet altijd te vertrouwen!

Opdracht 5:

- 1. Witte steen
- 2. Gebakken steen
- 3. Witte steen

Het speelgoed bestaat uit **bikkels**.

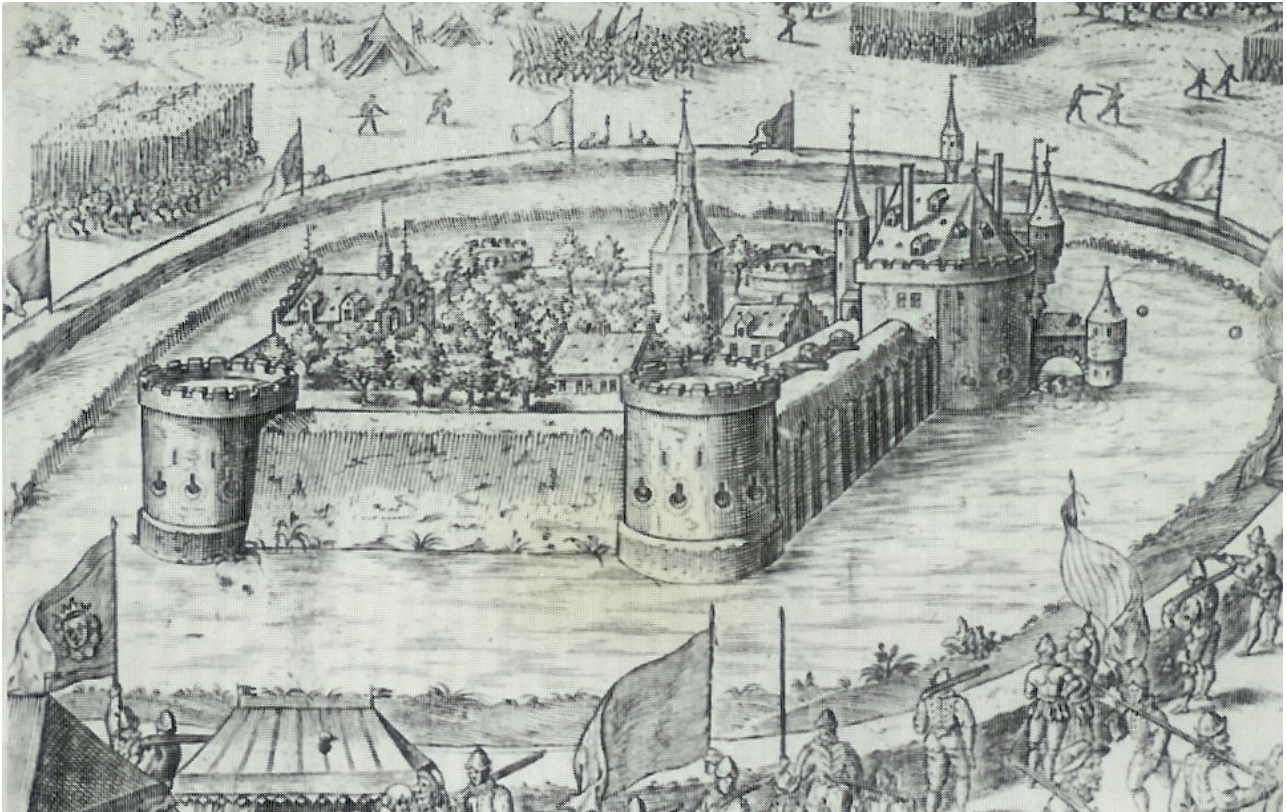
Opdracht 6:

Hier kunnen de kinderen hun fantasie gebruiken en naar eigen inzicht een schatkaart tekenen.

Opdracht 7:

Wij zouden het op prijs stellen om wat ontwerpen te ontvangen, waar we mogelijk in de toekomst mee aan de slag kunnen als de Kasteelweide opnieuw ingericht gaat worden!

Inleveren kan op: Martel 6, Wouw of Roosendaalsestraat 37, Wouw.

Beleg in 1583 getekend door Hoogenberg

**Ruïne rond 1747
getekend door Fokke**